

LIETUVOS VALSTYBĖS PARAMA TAIKOMOSIOMS STUDIJOMS UŽSIENYJE 1919–1940 M.

Romas Juzefovičius

*Kultūros, filosofijos ir meno institutas,
Saltoniškių g. 58, LT-08105 Vilnius, Lietuva
El. paštas romju@inbox.lt*

Anotacija. Kuriant tarpukario Lietuvos ūkį, o vėliau ir modernizuojant visuomenės gyvenimą, šaliai buvo reikalingi įvairių sričių specialistai, kurių negalėjo parengti Lietuvos aukštosios mokyklos. Be to, jaunai valstybei buvo itin svarbi išsivysčiusių šalių žemės ūkio, mokslų, technikos, finansų, komercijos ir kitų sričių studijų bei praktikos patirtis. Todėl didžiąją daugumą valstybės remiamų užsienio stipendininkų sudarė taikomųjų specialybių studentai, studijavę specializuotose aukštosiose mokyklose. Remiantis šaltinių duomenimis, straipsnyje analizuojama tarpukario Lietuvos piliečių taikomųjų studijų užsienio šalyse specializacija ir jiems teikiama valstybės finansinė parama.

Reikšminiai žodžiai: aukštasis mokslas, studijų politika, taikomosios specializacijos, studijų finansavimas.

Įvadas

Taikomųjų studijų samprata straipsnyje apima visas tas aukštojo mokslo sritis ir profesines specializacijas, kurios buvo tiesiogiai susijusios su praktine veikla. Tarpukario Lietuvos piliečių taikomųjų studijų užsienio šalių aukštosiose mokyklose specializavimo, koordinavimo ir valstybės paramos joms tema istorinėje literatūroje specialiai nėra tyrinėta, nors apie tai iš dalies rašyta bendresnio pobūdžio darbuose, kuriuose skelbti duomenys apie studijas ar mokslines stažuotes Europoje (Kriaučiūnienė 1994; Mančinskas 1996: 215–216).

Šio straipsnio tikslas – išanalizuoti tarpukario Lietuvos piliečių taikomųjų studijų užsienio šalyse specializacijos tendencijas ir valstybės paramos studijoms būdus.

Straipsnyje taikomi šaltinių ir lyginamosios analizės metodai. Panaudoti Lietuvos centrinio valstybės archyvo fonduose saugomi Vyriausybės ir jos institucijų, Lietuvos aukštųjų mokyklų dokumentai studijų ir stažuotčių klausimais, gaunami ir siunčiami laišku, Mokslų akademijos bibliotekos rankraštyne laikomi korespondencijos rankraščiai. Taip pat panaudota memuarinėje bei mokslinėje literatūroje, spaudoje publikuota medžiaga apie Lietuvos studentų studijas ir stažuotes užsienyje.

Išsamių sąrašų ir tikslių šaltinių duomenų apie tai, kiek nepriklausomos Lietuvos valstybės institucijų remiamų studentų 1919–1940 m. studijavo užsienio aukštosiose mokyklose, šaltiniuose nepavyko rasti, tačiau pagal išlikusius stipendijų skyrimo, dalies diplomų registracijos ir kai kuriuos kitus dokumentus galima apytikriai nustatyti, kad tokių studentų buvo apie 700. Paminėtina, kad valstybė rėmė ir kelis šimtus aukštesniųjų profesinių ir amatų mokyklų moksleivių Europos šalyse.

Studijų specializavimo tendencijos

Specialistų su aukštesniu išsilavinimu rengimo problemas Lietuvos valstybė turėjo pradėti spręsti dar neturėdama savo aukštųjų mokyklų. Štai jau 1919 m. buvo skirtos 47 Švietimo ministerijos stipendijos Lietuvos jaunimo studijoms Europos šalyse. Kadangi pirmaisiais valstybingumo metais specialistų rengimas užsienyje dar nebuvo planuojamas ar koordinuojamas, siekta pirmiausia remti tuos studentus, kurių pasirinktos specialybės buvo aktualios Lietuvai, o už studijas jie negalėjo susimokėti patys. Pažymėtina, kad daugiausia tiek savarankiškai už mokslą mokančių, tiek valstybės remiamų Lietuvos piliečių vyko studijuoti į gerai vertinamą Berlyno universitetą bei kitas Vokietijos aukštąsias mokyklas. Jaunimas taip pat noriai rinkosi studijas Šveicarijoje, Austrijoje. Tarp pirmųjų išvykusių studijuoti buvo populiarios medicinos, komercijos studijos, tačiau valstybei vis daugiau reikėjo technikos, statybos, finansų, karybos, švietimo ir kitų specialistų. Švietimo ministerija, siekdama labiau tarpininkauti ieškant palankių galimybių ir kokybiškų studijų židinių, domėjosi mokslo Prancūzijoje, Didžiojoje Britanijoje, Čekoslovakijoje sąlygomis. Kitos tarpukario Lietuvos ministerijos taip pat pradėjo rūpintis ne tik reikalingų specialistų rengimo užsienyje finansavimu, bet ir optimalių studijų galimybių, teorinio lygmens, praktinio aktualumo Lietuvai analize. Pavyzdžiui, Susisiekimo ministerijoje buvo siūloma siųsti valstybės stipendininkus ne tik į Vokietijos aukštąsias mokyklas, bet ir į Paryžiaus tiltų ir kelių nacionalinį institutą (Kriaučienė 1994).

Specialistų rengimas užsienyje išliko aktualus ir atidarius universitetą Kaune 1922 m. bei vėliau, pradėjus veikti kitoms Lietuvos aukštosioms mokykloms. Tai sietina ne vien su studijų užsienyje taikomąja specializavimo tendencija, bet ir su poreikiu perimti išsivysčiusių šalių patirtį, mokslo ir technikos naujoves. Antra vertus, siekta ne kviestis brangiai kainuojančius ūkio specialistus iš užsienio, o rengti savuosius. Į užsienį su valstybės parama siekta siųsti studijuoti pirmiausia tų specialybių, kurių nebuvo galima įgyti Lietuvoje.

Ryšius su išvykusiais studentais stengtasi palaikyti per Užsienio reikalų ministerijos institucijas užsienyje. Ministerijų raštuose užsienyje dirbančių tarnautojų buvo prašoma rinkti duomenis apie studentus, domėtis jų mokymosi ir gyvenimo sąlygomis, interesais, padėti palaikyti ryšius su tėvyne, taip pat remti studentų bendruomenės ar jų organizacijų veiklą. Štai iš Berlyne veikusios Lietuvos studentų draugijos pirmininko laišku matyti, kad Lietuvos pasiuntinybės Vokietijoje rūmuose vykdavo studentų susirinkimai ir buvo bendradarbiaujama su darbuotojais (Lietuvos studentų ...). Valstybės remiami stipendininkai daugiausia studijavo taikomąsias specialybes Vokietijoje, Austrijoje, Čekoslovakijoje, Latvijoje, Prancūzijoje, Danijoje.

Daugiausia skirtingų sričių studentų studijas užsienio šalyse per visą aptariamą laikotarpį rėmė ir jomis rūpinosi Švietimo ministerija. Ji siuntė studijuoti ar rėmė ne tik pedagoginių specialybių, bet ir techninių ar kitų taikomųjų profesijų. Be minėtų ministerijų studijuoti į užsienį studentus taip pat siuntė ir rėmė Žemės ūkio, Vidaus reikalų, Finansų, Užsienio reikalų, Susisiekimo, Krašto apsaugos, Teisingumo ministerijos (žr. lentelę).

Lentelė. Taikomųjų studijų valstybės stipendininkai užsienyje (Valstybės stipendininkai. LCVA, f. 391, ap. 9, b. 1097, lap. 27–40; ten pat, b. 1111, lap. 9–20; ten pat, b. 1113, lap. 5–26; ten pat, b. 1114, lap. 10–22)

Studijas remianti žinyba	1925–1926 m.	1930–1931 m.	1936–1937 m.	1939–1940 m.
1. Švietimo ministerija	44	20	21	30
2. Vidaus reikalų ministerija	4	4	nėra duomenų	1
3. Finansų ministerija	8	13	nėra duomenų	3
4. Užsienio reikalų ministerija	6	3	nėra duomenų	1
5. Susisiekimo ministerija	9	8	4	4
6. Žemės ūkio ministerija	21	64	37	17
7. Krašto apsaugos ministerija	19	nėra duomenų	nėra duomenų	2

Profesinio orientavimo požiūriu pažymėtina, kad didžiausia dalis stipendininkų studijavo žemės ūkio ar su juo susijusius mokslus. Antai 1930–1931 mokslo metais iš 116 valstybės stipendininkų užsienyje net 64 studijavo agrarinius mokslus: iš jų 50 studijavo veterinariją, 8 – žemdirbystės specialybes, 6 – miškininkystę. Vėlesniais metais remiamose užsienio studijose taip pat dominavo žemės ūkio specializacija (žr. lentelę). Iki įsteigiant Veterinarijos akademiją, Lietuvai itin svarbios buvo veterinarijos studijos, nes plėtojant gyvulininkystę veterinarų labai trūko.

Iš pradžių daugiausia buvo remiamos žemės ūkio studijos Vokietijos aukštosiose mokyklose. Lietuvos Vyriausybės remiami stipendininkai mokėsi Berlyno žemės ūkio akademijoje, Halės, Karaliaučiaus universitetuose (Žinios ...). Vėliau daugėjo agrarines specialybes pasirinkusių studentų Danijoje, Čekoslovakijoje ir kitose šalyse.

XX a. trečio dešimtmečio pabaigoje Čekoslovakijoje buvo studijuojančių ne tik žemės ūkį, bet ir komerciją, statybą, techninę inžineriją bei kitas taikomąsias specialybes. Lietuvos jaunuolių technikos studijos šioje šalyje iš dalies sietinos su Brno aukštąja technikos mokykla. Paminėtina, kad 1930 m. Čekoslovakijos švietimo ministerija įsteigė stipendiją Lietuvos piliečiui. Tokią stipendiją vėliau paskyrė ir Lietuvos Vyriausybė. Taip buvo pradėti su šia šalimi studentų mainai, kas nulėmė perspektyvių moksliniam darbui studentų atranką studijuoti užsienyje (Kriaučiūnienė 1994).

Studijos Čekoslovakijoje vis populiarėjo, tapo patrauklios, nes buvo pigesnės nei Vokietijoje, be to, čia buvo galima studijuoti tas sritis, kurių nebuvo Lietuvos aukštosiose mokyklose, ir todėl buvo skiriama Lietuvos valstybės parama. XX a. ketvirtame dešimtmetyje daugiausia stipendijų studijoms šioje šalyje skirdavo Švietimo, Krašto apsaugos,

Žemės ūkio ministerijos (Lietuvos ir Čekoslovakijos ... 2006). Reikėtų išskirti taikomąsias, ypač žemės ūkio, studijas Danijoje, kurios buvo labai naudingos ir aktualios Lietuvai. Jau nuo 1919 m. Lietuvos atstovybė Kopenhagoje pradėjo rūpintis norinčiais ten studijuoti agronomiją, buvo gautos kelios vizos, reikalingos ilgesnį laiką studijuoti šioje šalyje. Nuo 1924 m. Lietuvos piliečius, atvykstančius į Daniją mokslo ir studijų tikslais, globojo ten įsteigtas Lietuvos konsulas. 1926 m. generaliniu konsulu paskirtas danų verslininkas Hjalmaras Hartmanas rėmė ekonominius ryšius su Lietuva, skatino lietuvių verslo studijas Danijoje. 1927 m. šio konsulo iniciatyva į Daniją studijuoti buvo pakviesta 12 jaunuolių iš Lietuvos, kurie mokėsi ekonomikos pagrindų pagal danų sistemą ir jiems buvo sudarytos sąlygos dirbti danų įmonėse. XX a. trečio dešimtmečio pabaigoje Lietuvos studentus buvo siūloma telkti prie Danų prekybos akademijos steigiamame Baltijos komerciniame institute. Lietuvos Vyriausybė tam pritarė, tačiau suteikti konkrečios paramos institutui neįsipareigojo (Grigaravičiūtė 2007: 45–72). Tarpininkaujant Lietuvos ir Danijos institucijoms studijuoti komercijos bei finansų į minėtą šalį vyko ne tik finansiškai remiami, bet ir patys už mokslą sumokėti galintys piliečiai.

XX a. ketvirto dešimtmečio pradžioje toliau buvo skatinamos technikos studijos Vokietijoje. Dauguma Lietuvos studentų studijavo Berlyno aukštojoje technikos mokykloje, populiaru buvo ir Drezdeno aukštoji technikos mokykla (Užsienio reikalų ministerijos pažyma). Vokietijoje buvo studijuojamos elektrotechnikos, statybos ir architektūros, mechanikos, transporto inžinerijos specialybės.

Lietuvos studentai technikos specialybes studijavo ir kitų Europos šalių aukštosiose mokyklose: Didžiojoje Britanijoje – taikomąją matematiką, kalnų inžineriją, Šveicarijoje – aviaciją ir statybos inžineriją, Austrijoje – elektrotechniką, statybą, chemijos technologiją (Užsienio reikalų ministerijos pažymos).

Populiarėjo studijos Švedijoje, nes ten nereikėjo mokėti už mokslą, kas Lietuvos stipendininkams buvo ypač aktualu. Pirmieji studentai į Švediją atvyko 1933 m. studijuoti karo veterinarijos. Vėliau šioje šalyje buvo studijuojančių miškininkystę, veterinariją, jūreivystę. Lietuvos jaunimas galėjo iš dalies naudotis nemokamų studijų galimybėmis ir kai kuriose kitose šalyse. Pavyzdžiui, tuo metu keli jaunuoliai studijavo taikomuosius mokslus JAV universitetuose ir jiems ten buvo skirtos stipendijos (Kriaučiūnienė 1994). Lietuvos pasiuntinys JAV Bronius Kazys Balutis stengėsi užmegzti ir palaikyti ryšius su žymesniais amerikiečiais, besidominčiais Lietuva ir jos reikalais. B. K. Balutis bendradarbiavo su profesoriumi H. Benderiu ir jo padedamas Prinstono universitete ieškojo stipendijų Lietuvos studentams bei galimybių abiem šalims pasikeisti dėstytojais (Skirius 2001: 362).

Lietuvos piliečių siuntimas studijuoti į užsienį gavus finansinę paramą vis dažniau buvo siejamas su konkrečių sričių specialistų poreikiu valstybinėse institucijose. Tad ministerijos vykdė jaunuolių atranką. Įvairių sričių specialistų rengimas užsienyje buvo itin aktualus susisiekimui sistemos institucijoms, tačiau ne visada pavykdavo rasti tinkamų kandidatų specializuotoms studijoms. Pavyzdžiui, nelengvai buvo ieškoma tinkamų kandidatų jūrų teisei studijuoti, buvo kruopščiai vertinama jaunuolių motyvacija,

galimybė po studijų dirbti šioje srityje (Vyr. inspektorius ...). Kandidatų tinkamumą studijoms kartais lėmė ne tik jų išsilavinimas, interesai, bet ir fizinis pasirengimas. Iš esmės studijuoti aviaciją ar jai artimas specialybes buvo parenkami su aviacija ar aviacijos sportu susiję jaunuoliai. Štai siūsti studijuoti aeronautiką Susisiekimo ministerija numatė žinomą sklandytoją Leoną Kinaitį (Susisiekimo ministro ..., lap. 44).

Transporto specialybių srityje XX a. ketvirto dešimtmečio antroje pusėje didžiąją valstybės remiamų studijų dalį sudarė laivybos studijos. Jūreivystę Lietuvos jaunuoliai studijavo Vokietijoje ir Suomijoje. Plečiantis Lietuvos prekybos laivyno veiklai, Europos šalyse pradėta rengti laivų statybos ir remonto, laivų mechanikos inžinierius ir kitus specialistus. Dalis kandidatų valstybės remiamoms studijoms užsienyje buvo atrenkama iš Vytauto Didžiojo universiteto studentų (Susisiekimo ministro ..., lap. 20). Iš 33 1936 m. Susisiekimo ministerijos studijų plane numatytų skirti stipendijų studijoms užsienio aukštosiose ir aukštesniosiose mokyklose net 32 atiteko Klaipėdos uostui ir laivybai reikalingiems specialistams rengti, iš jų 1 laivų statybos inžinieriui, 2 jūros teisės ir ekonomikos specialistams, 16 laivų kapitonų. Užsienio aukštesniosiose ir profesinėse mokyklose tais metais taip pat buvo rengiama keliolika uosto bei laivų mechanikų, kitų techninių darbuotojų (Susisiekimo ministerijos stipendijų ...). Dalis techninių darbuotojų buvo rengiama Rygos jūrų mokykloje.

Lietuvos pasiuntinybės ir kitos institucijos užsienyje tarpininkavo organizuojant studentų praktiką užsienio įmonėse. Tarkime, Susisiekimo ministerija prašė užsienio pasiuntinybių darbuotojų padėti jūreivystės studentams organizuoti ir atlikti praktiką Švedijos, Danijos, Norvegijos, Suomijos, Latvijos ir kitų šalių laivuose (Susisiekimo ministerijos raštai). Kaip liudija jūrų kapitono Broniaus Krikštopaičio atsiminimai, jauniems Lietuvos praktikantams ir stažuotojams buvo labai naudinga pirmoji darbo užsienio jūros burlaivuose patirtis, tiek pasaulio vandenų ir uostų savitumo, tiek sunkios jūreivio kasdienybės pažinimas (Krikštopaitis 1979: 14–27).

Užsienio aukštosiose mokyklose įgytus diplomus į Lietuvą grįžtantys absolventai turėjo įregistruoti savo šalyje. Šie diplomai buvo tvirtinami Lietuvos švietimo ministro įsakymu, prieš tai išanalizavus absolventų dokumentus. Kai kurie užsienyje įgyti diplomai nebuvo patvirtinti arba buvo tvirtinami tik papildomai patikslinus, nes jie turėjo tam tikrų sąlygų, tarkim, nebuvo leidžiama dirbti toje užsienio šalyje, kurioje studijuota. Štai 1933 m. tik papildomai patikslinus buvo patvirtinti 4 aukštojo mokslo baigimo užsienyje dokumentai (Asmenų ...).

Dalis studijas užsienyje baigusių Lietuvos piliečių dar stažavosi ar dirbo užsienio įmonėse savarankiškai. Pavyzdžiui, įžymus inžinierius projektuotojas, vėliau profesorius Anatolijus Rozenbliumas, baigęs studijas Austrijoje ir Vokietijoje bei įgijęs statybos inžinieriaus diplomą, dvejus metus dirbo projektuotoju Vokietijoje (Nakas 2002). Ne tik įgytos žinios, bet ir praktinės veiklos Vakaruose patirtis buvo labai naudinga Lietuvai.

Minėtina ir tai, kad Lietuvos Respublikos Vyriausybė, aukštosios mokyklos rėmė ir organizavo savo vyresniųjų kursų studentų studijų keliones į kitas šalis. Šioms kelionėms vadovavo Lietuvos mokslininkai kartu su užsienio kolegomis. Agrarininkas Bronius Povilaitis savo atsiminimų knygoje mini Žemės ūkio akademijos studentams organizuotas

naudingas pažintines keliones į Rytprūsius, Švediją. Pavyzdžiui, 1930 m. studentų ir dėstytojų grupė turėjo galimybę aplankyti Aukštąją žemės ūkio mokyklą netoli Stokholmo, tuo metu garsią Švedijos valstybinę sėklų kontrolės stotį, pasaulinio garso privačias Svalofa ir Weibulio augalų selekcijos ir bandymų stotis (Povilaitis 2007: 46).

Lietuvos studentai, kaip byloja išlikusi korespondencija ir atsiminimai, neblogai adaptavosi, prisitaikė prie studijų, darbo ir gyvenimo Vokietijoje, Skandinavijoje ir kitose užsienio šalyse. Studentas Juozas Vilimas-Užpalis savo laiške rašė: „*Mano studijos slenka į galą. Porą kartų teks dar grįžti į Berlyną, o aš jį tiek pamėgau, kad sunku apsiprasti su ta mintimi, jog teks jį ilgesniam laikui palikti*“ (Juozo Vilimo-Užpalio laiškas ...).

Ne visi absolventai ir stažuotojai pageidavo sugrįžti atgal į savo šalį. XX a. ketvirto dešimtmečio pradžioje Lietuvos atstovybės užsienio šalyse pagal Susisiekimo ministerijos ir kitų užsakovų anketas atliko užsienyje studijuojančių Lietuvos piliečių apklausas, pagal kurias siekta nustatyti jų sugrįžimo į Tėvynę perspektyvas. Iš 66 apklaustų techninių specialybių studentų, studijavusių Vokietijoje, 10 abejojo, ar sugrįš dirbti į Lietuvą. Didžioji tvirtai apsisprendusių grįžti į Tėvynę studentų dalis nurodė, kad sieks valstybinės tarnybos (Studentų ...). Valstybės atrinktiems ir į užsienį studijuoti siųstiems absolventams tokios galimybės buvo realios, tačiau kiti studentai numatė galimas įsidarbinimo pagal specialybę problemas.

Lietuvos ūkio, verslo raida, taip pat valstybės parama skatino jaunimo taikomasias studijas užsienyje, tačiau XX a. ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje jos tapo sudėtingesnės. Prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, Lietuvos Vyriausybė nutarė atšaukti iš karo jau apimtų užsienio šalių savo stipendininkus, studijuoti leido tik neutraliose valstybėse. Dalis studentų, stažuotojų taip ir liko užsienio šalyse, nes pabūgo prasidėjusios sovietinės okupacijos.

Finansinė parama studijoms

Finansinę paramą studijoms užsienyje per visą aptariamą laikotarpį siekta derinti su valstybės ir visuomenės poreikiais. Nuo 1919 m. Lietuvos Respublikos Švietimo ministerijoje buvo formuojama komisija, kurią sudarė ne tik valstybės institucijų atstovai, bet ir visuomeninių organizacijų, remiančių studijas, nariai. Stipendijos buvo skirstomos taip, kad tarp stipendininkų būtų Lietuvai reikalingų specialybių studentų. Iš pradžių buvo numatyta remti tik negalinčius už studijas užsimokėti jaunuolius ir tarnybą baigusius karius. Vėlesniais metais vis daugiau dėmesio buvo skiriama pretendentų atrankai tikslinėms studijoms organizuoti. Finansinę paramą studijoms numatė ne tik valstybinės žinybos ar visuomeninės organizacijos, bet ir savivaldybės, bankai. Šios institucijos skatino ekonomikos, finansų studijas užsienyje.

Švietimo ministerijai, pirmaisiais nepriklausomybės metais besirūpinusiai valstybės finansine parama Lietuvos studentams užsienio šalyse, stipendininkai turėjo kiekvieną semestrą atsiskaityti už studijų rezultatus, o mokslo metų pabaigoje atsiųsti patvirtintas pažymas, kuriose užsienio aukštosios mokyklos atestavo studentų darbą (Kriaučiūnienė 1994).

Lietuvos Vyriausybė, analizuodama studijų užsienio šalyse sąlygas, numatė stipendijų, mokesčių už mokslą kompensavimo ir kitos finansinės paramos dydį ir skyrimo tvarką. 1923 m. pradėta taikyti reikalavimus, kad valstybės stipendininkai, baigę studijas turėjo įsidarbinti rėmėjų paskirtoje darbovietėje ir atidirbti ten pusantrų metų laikotarpį už kiekvieną pilną vienerių metų stipendiją. Tie stipendininkai, kurie nebuvo baigę studijų arba nenorėjo įsidarbinti nurodytose darbovietėse, privalėjo per penkerius metus sugrąžinti valstybei gautą paramą su penkių procentų priedu nuo išmokėtos sumos (Stipendijų skyrimo taisyklės 1923).

Bendruosius reikalavimus pradėjo taikyti valstybinės žinybos, remiančios specializuotas studijas užsienyje. Štai pagal nustatytus reikalavimus stipendijas žemės ūkio mokslų studijoms skyrė Žemės ūkio ministerijos organizuojama komisija, kurią sudarė žemės ūkio įstaigų ir organizacijų vadovai, žemės ūkio specialistai. Pinigai stipendijoms buvo pervedami ir išmokami per Lietuvos atstovybes užsienyje. Iš pradžių studentams agrarininkams buvo nustatytos 100 Lt mėnesio stipendijos (Žinios ...). Kylant kainoms, didėjant mokesčiams už mokslą stipendijos buvo laipsniškai didinamos. Pavyzdžiui, žemės ūkio studentams Vokietijoje 1923 m. pabaigoje stipendijos buvo padidintos iki 175 Lt, Čekoslovakijoje – iki 200 Lt (Stipendijų skyrimo komisijos ...).

Lietuvos Respublikos valstybinės stipendijos buvo skiriamos ir jau baigusiems užsienio šalių aukštąsias ar aukštesniąsias mokyklas bei siekiantiems toliau specializuotis konkrečiose srityse užsienyje. Tai buvo taikoma ne tik praktinei, bet ir mokslinei specializacijai. Antai Vokietijos Halės universitetą baigęs Jurgis Kriškščiūnas šiame universitete rengė žemės ūkio mokslų daktaro disertaciją, todėl jam buvo paskirta ir mokama Žemės ūkio ministerijos stipendija (Žemės ūkio departamento ...).

Pažymėtina, kad įsteigus pirmąsias nepriklausomas Lietuvos aukštąsias mokyklas, tam tikrą paramą pradėta skirti ir šių institucijų absolventams, jauniems dėstytojams, doktorantams, siekiantiems stažuotis ir specializuotis užsienio universitetuose ar mokslo centruose. Mokslinių stažuotčių kelionės ir kitas išlaidas paprastai turėdavo apmokėti patys komandiruojamieji. Pavyzdžiui, Žemės ūkio akademijos jaunieji specialistai dažniausiai buvo komandiruojami savo lėšomis, tačiau jiems buvo padėta ir tarpininkauta tvarkant reikiamus dokumentus (Žemės ūkio akademijos ...). Tais atvejais, kai specializacija buvo tiesiogiai siejama su minėtos akademijos studijų tobulinimu ar jos praktinės taikomosios veiklos uždaviniais, valstybės institucijų pastangomis buvo siekiama padengti visas su išvykimu studijuoti susijusias išlaidas (Žemės ūkio ministro ...).

Valstybės paramą mokslinėms stažuotėms pradėta teikti XX a. trečio dešimtmečio antroje pusėje. 1926 m. Lietuvos Vyriausybė paskyrė 6 stipendijas baigusiems Lietuvos universitetą ir komandiruojamiems į užsienį specializuotis bei rengtis profesūrai. Tiek stipendijų buvo skiriama ir vėlesniais metais, o iki 1940 m. jomis pasinaudojo 68 universiteto absolventai, tarp jų buvo 5 Technikos fakulteto, 8 Medicinos fakulteto, 15 Teisų fakulteto ir kai kurių kitų su taikomosiomis studijomis susijusių padalinių darbuotojai. Lietuvos stažuotojai vienerius ar dvejus metus gilino savo mokslines žinias, daugelis parėngė ir apgynė daktaro disertacijas. Stipendijas skirdavo švietimo ministras aukštųjų

mokyklų pasiūlytiems jauniems mokslininkams, o stipendijų dydis buvo nuo 300 iki 500 Lt per mėnesį ir 1000 Lt kelionpinigių per metus (Mančinskas 1996: 215–216).

Per visą aptariamą laikotarpį valstybės finansinė parama buvo didinama visiems studijuojantiems užsienyje, buvo atsižvelgiama į studijų išlaidas konkrečiose srityse, gyvenimo lygio pokyčius. Tarkime, 1927 m. balandžio 30 d. Lietuvos Respublikos ministrų kabineto nutarimu buvo patvirtinti Susisiekimo ministerijos į užsienį siunčiamų studentų stipendijų dydžiai: iki 300 Lt kas mėnesį didinamos stipendijos studijuojantiems aukštosiose mokyklose ir iki 250 Lt – specialiose vidurinėse technikos mokyklose (Lietuvos Respublikos ...).

XX a. ketvirtame dešimtmetyje pradėta gausiau taikyti valstybės finansinių paskolų išdavimą užsienyje studijuojantiems Lietuvos piliečiams. 1930 m. buvo išduotos paskolos keturiolikai studentų. Jos siekė nuo 300 iki 3000 Lt. Tokias paskolas gavo 2 technikos specialybių studentai. Paskolos buvo suteikiamos su 4 proc. metinėmis palūkanomis. Skolintas lėšas buvo privaloma grąžinti baigus arba nutraukus mokslą per 2, 3 arba 5 metus lygiomis dalimis (Valstybės ... 1930 m.). Vidutiniškai kasmet buvo išduodamos paskolos 15–20 studentų, o 1937 m. buvo numatyta net 50 išmokų, tarp jų 3 studentams, studijuojantiems technikos specialybes (Valstybės ... 1936–1937 m.).

Studentų rengimo užsienyje ir finansinės paramos jiems koordinavimo procesas XX a. ketvirto dešimtmečio antroje pusėje tapo planingesnis, valstybės tikslinių stipendijų ir kitokių išmokų paskirstymas buvo daugiau siejamas su Švietimo, Susisiekimo, Finansų ir kitų Lietuvos ministerijų numatomais taikomųjų specialybių poreikiais. Antra vertus, buvo remiami ne tik tikslinėms studijoms atrinkti jaunuoliai, bet ir kiti itin pažangūs, bet neturintys lėšų susimokėti už studijas studentai.

1937 m. Lietuvos Vyriausybė patvirtino Švietimo ministerijos parengtą stipendijų skyrimo studijuojantiems užsienyje dokumentą (Instrukcija ...). Jame buvo nurodyta, kad studijuojantiems medicinos, veterinarijos ir technikos mokslus stipendijos skiriamos 5 metams, kitas sritis – 4 metams. Doktorantūrai ar profesinei specializacijai baigusiems užsienio aukštąsias mokyklas buvo skiriamos stipendijos 1 metams, o baigusiems aukštąjį mokslą Lietuvoje – 2 metams.

Asmenys, kuriems buvo skiriama valstybės stipendija ar paskola, turėjo pasirašyti įsipareigojimą atsiskaityti valstybės išduoti. Minėtoje instrukcijoje buvo numatyta griežta studijų užsienyje kontrolė. Stipendininkų studijų procesą bei jų gyvenimą užsienio šalyse turėjo prižiūrėti Lietuvos pasiuntinybės ir konsulatai. Užsienyje studijuojantys stipendininkai be švietimo ministro leidimo negalėjo vesti bei tekėti. To nepaisančiam stipendininkui Švietimo ministerija turėjo nutraukti stipendijos mokėjimą, o Finansų ministerija reikalauti grąžinti visą gautą stipendijos sumą.

Užsienio stipendininkai turėjo siųsti ataskaitas apie studijų eigą, atlikus darbus ir įvertinimus. Tiems, kurių rezultatai buvo nepatenkinami, stipendija buvo nutraukiama. Stipendijas gaunantys Lietuvos studentai be Švietimo ministerijos sutikimo negalėjo keisti studijų vietos ir objekto. Baigę ar nutraukę studijas stipendininkai pagal nustatytą tvarką turėjo apie tai pranešti ir atsiskaityti finansiškai.

Buvo įgyvendinama ir netiesioginė finansinė parama studentams. Studijuojantiems užsienyje Lietuvos piliečiams pradėtos taikyti kelionių valstybės transporto priemonėmis nuolaidos. Štai Lietuvos geležinkelių vežimų tarifuose buvo nurodyta, kad užsienyje studijuojantiems Lietuvos jaunuoliams taikomos 50 proc. nuolaidos (Keleiviams ...).

Studentams, studijuojantiems užsienio aukštosiose mokyklose, stipendijų mokėjimas buvo tęsiamas iki 1940 m. vasaros pabaigos, t. y. net prasidėjus sovietizacijai. Pavyzdžiui, tų pačių metų rugpjūčio pabaigoje dar buvo išmokėtos stipendijos trims Berlyne laivų statybos inžinieriją studijuojantiems Lietuvos piliečiams (Valstybės ... 1940 m.).

Išvados

Per visą tarpukario nepriklausomybės laikotarpį Lietuvai buvo reikalingi įvairių sričių specialistai, gerai išsivinę Vakarų šalių ūkininkavimo ir vadybos patirtį. Itin svarbi buvo išvystytų šalių žemės ūkio mokslų, technikos, finansų, komercijos ir kitų sričių studijų bei praktikos patirtis. Todėl didžiąją daugumą valstybės remiamų užsienio stipendininkų sudarė šių taikomųjų specialybių studentai, kurie studijavo specializuotose aukštosiose mokyklose.

Kaip liudija straipsnyje pateikta medžiaga, valstybės remiami stipendininkai daugiausia studijavo taikomąsias specialybes Vokietijoje, Austrijoje, Čekoslovakijoje, Latvijoje, Prancūzijoje, Danijoje. Lietuvos stipendininkų siuntimas studijuoti į užsienį vis daugiau buvo siejamas su konkrečių sričių specialistų poreikiu valstybinėse institucijose, o studijų užsienyje organizavimas ir koordinavimas tapo vis planingesnis.

Finansinės paramos pagrindą sudarė stipendijos, kartais kelionių išlaidų ir kitokios kompensacinės išmokos ar taikomos valstybinės nuolaidos. XX a. ketvirtame dešimtmetyje pradėta dažniau taikyti valstybės finansinių paskolų išdavimą užsienyje studijuojantiems Lietuvos piliečiams. Finansinė parama buvo taikoma ir tiems absolventams, kurie siekė toliau specializuotis ar rengti disertacijas užsienyje.

Įsteigus pirmas nepriklausomos Lietuvos aukštąsias mokyklas, paramą pradėta skirti ir šių institucijų absolventams, jauniems dėstytojams, doktorantams, siekiantiems stažuotis ir specializuotis užsienio universitetuose ar mokslo centruose.

Per visą aptariamą laikotarpį valstybės finansinės paramos suma visiems studijuojantiems užsienyje buvo didinama atsižvelgiant į konkrečių sričių studijų išlaidas, gyvenimo lygio pokyčius.

Lietuvos valstybės institucijos, organizuojančios ir remiančios Lietuvos piliečių studijas užsienyje, per visą aptariamą laikotarpį griežtino studijų kontrolę, skatino finansinę ir pilietinę studentų atsakomybę savo Tėvynei.

Literatūra ir šaltiniai

Asmenų, baigusių aukštąjį mokslą užsienyje, diplomų registracija 1932–1939. Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 391, ap. 1, b. 1101, lap. 1–189.

Grigaravičiūtė, S. 2007. *Lietuvos konsulatų Skandinavijoje 1921–1940 m.* Vilnius: VU leidykla. 254 p.
Instrukcija valstybės stipendininkams užsienyje. Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 386, ap. 1, b. 910, lap. 32–34.

- Juozo Vilimo-Užpalio laiškas VDU*. Mokslų akademijos biblioteka, Rankraščių skyrius, f. 12-1408, lap. 3.
- Keleiviams ir bagažui Lietuvos geležinkeliais vežti tarifai*. Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 386, ap. 1, b. 1029, lap. 154.
- Kriaučiūnienė, Ž. 1994. Lietuvos studentai Europos aukštosiose mokyklose 1919–1940 m., iš *Lietuvos istorijos metraščių*. Vilnius, 93–101.
- Krikštopaitis, B. 1979. *Jūrų keliais: jūrų kapitono atsiminimai*. Čikaga.
- Lietuvos ir Čekoslovakijos dvišalių santykių dinamika 1918–1939 m. 2006, iš *Lietuva ir Čekija*, 11–12, 40.
- Lietuvos Respublikos biudžeto komisijos pažyma*. Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 386, ap. 1, b. 910, lap. 46.
- Lietuvos studentų draugijos Berlyne pirmininko laiškas VDU bibliotekai*. Mokslų akademijos biblioteka, Rankraščių skyrius, f. 12-1408, lap. 1–3.
- Mančinskas, Č. 1996. *Aukštasis mokslas Lietuvoje 1918–1940 metais*. Vilnius.
- Nakas, A. 2002. Įžymaus projektuotojo, mokslininko ir pedagogo, konstruktoriaus jubiliejus, iš *Mokslų ir technikos raida Lietuvoje: mokslo istorikų konferencijos, įvykusios Vilniuje 2002 m. lapkričio 26 d., pranešimų medžiaga*. Vilnius, 215.
- Povilaitis, B. 2007. *Apie įvykius, žmones ir save*. Kaunas.
- Skirius, J. 2001. *Lietuvių visuomenininkas ir diplomatas Bronius Kazys Balutis*. Vilnius.
- Stipendijų skyrimo komisijos posėdžių protokolai*. Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 392, ap. 1, b. 388, lap. 58–89.
- Stipendijų skyrimo taisyklės. 1923. Iš *Vyriausybės žinios*.
- Studentų apklausos anketa ir duomenys*. Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 386, ap. 1, b. 756, lap. 16–36.
- Susisiekimo ministerijos raštai*. Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 386, ap. 1, b. 910, lap. 30–95.
- Susisiekimo ministerijos stipendijų sąrašas*. Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 386, ap. 1, b. 910, lap. 48.
- Susisiekimo ministro raštas švietimo ministrui*. Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 386, ap. 1, b. 910, lap. 44.
- Susisiekimo ministro raštas švietimo ministrui*. Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 386, ap. 1, b. 910, lap. 20.
- Užsienio reikalų ministerijos pažyma*. Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 386, ap. 1, b. 756, 1, lap. 10–15.
- Užsienio reikalų ministerijos pažymos*. Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 386, ap. 1, b. 756, lap. 37–44.
- Valstybės stipendininkai užsienyje 1930 m.* Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 391, ap. 9, b. 1111, lap. 27.
- Valstybės stipendininkai užsienyje 1936–1937 m.* Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 391, ap. 9, b. 1113, lap. 21–26.
- Valstybės stipendininkai užsienyje 1940 m.* Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 391, ap. 9, b. 1115, lap. 9.
- Vyr. inspektoriaus R. Visocko raštas susisiekimo ministrui*. Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 386, ap. 1, b. 910, lap. 18.
- Žemės ūkio akademijos tarybos posėdžių protokolai*. Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 392, ap. 1, b. 794, lap. 44–50.
- Žemės ūkio departamento raštas Lietuvos atstovybei Berlyne*. Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 392, ap. 1, b. 388, lap. 36.
- Žemės ūkio ministro raštas Užsienio reikalų ministerijai*. Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 392, ap. 1, b. 794, lap. 84.
- Žinios apie Žemės ūkio departamento stipendininkus*. Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 392, ap. 1, b. 389, lap. 18.

LITHUANIAN STATE SUPPORT FOR APPLIED STUDIES ABROAD IN 1919–1940

Romas Juzefovičius

*The Culture, Philosophy and Arts Research Institute,
Saltoniškių g. 58, LT-08105 Vilnius, Lithuania
E-mail: romju@inbox.lt*

Summary. The process of creating the economy of the independent state of Lithuania and further modernization of public life required experts in different fields. However, they could not be trained by Lithuanian higher schools. Besides, the development of studies and practical experience in agricultural sciences, technology, finances, commerce and other areas played a crucial role in the life of the young state. Therefore, a vast majority of foreign scholars were the students of applied specialities studying at special institutions of higher education. The article analyses the specialization of Lithuanian students in the field of applied studies abroad and explores state financial support.

Keywords: higher education, study policy, applied specializations, financing of studies.

Romas Juzefovičius. Humanitarinių mokslų daktaras, Kultūros, filosofijos ir meno instituto vyresnysis mokslo darbuotojas, Vilniaus pedagoginio universiteto Istorijos fakulteto docentas. Pagrindinė mokslinių interesų kryptis – XX a. Lietuvos mokslo ir jo institucionalizavimo istorija. Vienas ir su bendraautoriais parengė daugiau nei dešimt mokslinių ir mokslinių informacinių leidinių, paskelbė mokslinių straipsnių ir pranešimų Lietuvos bei užsienio spaudoje, dalyvauja Lietuvos ir Baltijos šalių mokslo istorikų organizacijų veikloje.

Romas Juzefovičius is a Doctor of Humanities, a chief scientific worker at Culture, Philosophy and Arts Research Institute and a docent of the Faculty of History at Vilnius Pedagogical University. His research activities include the history of Lithuanian science in the 20th century. As a co-author, Dr. Romas Juzefovičius has prepared more than ten scientific and scientific-informational publications, announced scientific articles and reports in Lithuania and abroad, taken part in Lithuanian Association of the History and Philosophy of Science and Baltic Association of History and Philosophy of Science.